

Р Е Ц Е Н З И Я

**на дисертационния труд на докторант Сашка Бизеранова на
тема:**

**„Между живота и смъртта – погребални и поменални обичайни
практики при българи и власи във Видинско”**

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по
професионално направление 3.1 – социология, антропология и науки за
културата**

Представеният дисертационен труд от докторанта на свободна практика Сашка Бизеранова е в размер на 376 страници и Приложение от 60 стр. Темата на труда отговаря на критериите за дисертабилност. В центъра на изследването е погребалната и поменална обредност при българите и власите във Видинско. Макар тази проблематика да присъства в редица научни публикации на автори като Валентина Васева, Васил Гарнизов, Сашка Гребенарова, Д. Кауфман, Н. Кауфман и други специалисти, самостоятелно научно изследване по така представената тема липсва в българската и чужда етнологжа/антропологическа наука. Тъкмо в този смисъл подчертавам отново, че темата е дисертабилна от гледна точка на изискванията за присъждането на образователната и научна степен „доктор”.

Докторант Сашка Бизеранова е събрала и систематизирала огромно количество теренна етнографска информация, което далече надхвърля изискванията за труд от такъв порядък. На практика тук е представен материал почти от половината от населените места във Видински окръг, а така също от села и градове на съседни на Видинско провинции от Сърбия и Румъния. Дисертационният труд се опира на информацията от 74 респондента, на близо 400 научни публикации у нас и в чужбина, на 40 архивни фонда, на материали от 9 вестника и два сайта.

От тази огромна по обем емпирична информация по-голямата част за първи път влиза в научно обръщение. Този факт може да се разглежда и като съществен принос на дисертационния труд дори на фона на немалкото научни изследвания по настоящата тематика до сега. Текстът на дисертацията е структуриран в пространен увод, осем глави, заключение, списък на цитираната литература и информаторите, и Приложение, което твърде сполучливо допълва и пояснява тезите на автора.

В увода конкретно и достатъчно пространно са посочени целите на труда и използваната научно-изследователска методология. Направена е подробна историографска справка на научната литература по разглежданата

проблематика и в този контекст е фиксирана празнината в етнологката/антропологическа наука, която С. Бизеранова има за цел да запълни – проучването на погребалните и поменални практики на българите и власите във Видинско. Обособяването на такъв проблемен кръг не е самоцелна задача, прибавяща нови емпирични сведения към направените научни достижения по темата. Професионалното и задълбочено на такава тема би могло да даде отговор и на редица други въпроси – за същината на локалното и регионалното в етнологката и антропологическа наука; за културните взаимодействия на етнически признак; за съотношението между традицията, модерността и постмодерността; за спецификата на културата в един пограничен балкански район и най-вече да хвърли известна светлина върху един все още дискуссионен в българската наука въпрос, касаещ етническата принадлежност на власите. Макар и да не са посочени конкретно, тези цели са загатнати в началото на изложението и пронизват дълбоко съдържанието на представения текст.

Самата структура на дисертацията, конструирана сполучливо, е дала възможност на автора да обгърне целия спектър на погребалните и поменални практики, да разкрие тяхната семиотика и исторически корени, и нещо твърде важно: да ги разгледа като субстанция от взаимодействие на различни култури – етнически /предимно между българи, власи, сърби и румънци/, поколенчески, политически, исторически, регионални /последница от миграционни процеси в близкото и по-далечно минало/.

Изследването е предшествано от въвеждаща глава, посветена на историко-демографската характеристика на Видинско. Текстът от тази глава се вписва в тематиката, тъй като етнодемографското развитие на региона през вековете подготвя читателя за осъществяването през вековете културни взаимодействия на различни етнически и религиозни общности. Този материал е послужил на автора за едно по-добро и логично обяснение на изнесената информация в следващите глави – от къде и в кои времена се наслагват автохтонните и привнесени сегменти на погребалната и поменална обредност, утвърдила се в културата на местното население и констатирана от редица проучвания през миналия век и в началото на настоящото столетие.

Погребалните и поменални практики са представени като процес, обхващащ цялата палитра на културния комплекс: клетвите, прокобите и сънищата, предвещаващи смърт /III Глава/, представите за душата и вярванията, свързани с нея /Глава четвърта/, обредните практики около смъртника и починалия в неговия дом /Глава пета/, пренасянето на починалия до неговия гроб и ритуалите, свързани с „изпращането”/Глава шеста/, както и богатата с ритуални действия поменална дейност /Глава седма/.

Всяка една от тези глави е подплатена с огромно количество етнографски материал, събран не само от Българския северозапад, но и от селища от съседни райони на Сърбия и Румъния. Докторантът е представил цялото разнообразие на погребенията и помените с необходимия научен анализ и уточнения за отделните фрагменти от обредните действия, използвайки лингвистиката, етническата характеристика на населението, спецификата на обредите в отделните села и бавно настъпващите изменения в резултат на модернизацията на региона през миналия век, особено след Втората световна война. В този смисъл текстът от Трета до Седма глава съдържа много приноси на първо време от емпиричен характер.

В тази връзка особено впечатление прави главата за следпогребалната обредност. Тази част от дисертацията реално е и най-приносна. Освен вкараната в научно обръщение нова етнографска информация, там е представена една подходяща структура как трябва да се изследва поменалната обредност: по линия на утвърдените и специфични за отделните етнически и/или религиозни групи поменални практики; по линия на календарните практики; както и по линия на специфични за отделни общности практики, които реално не се вменват в представите за календар и поменална обредност.

Една от достойнствата на труда на С. Бизеранова е паралелното изследване на погребалните и поменални обичаи на две общности – българи-християни и власи. Този подход не е самоцелен. Чрез сравнителния анализ на тази част от културата на двете групи авторът от една страна прибавя щрихи върху дискуссионния въпрос за етническата принадлежност на власите и за протичащите етнически процеси сред тази група български граждани главно по линия на статистиката и тематичния обхват на дисертацията. За да представи по-учедително своите тези, С. Бизеранова е използвала и събран от нея етнографски материал за влашкото население от Румъния и Сърбия, както и информация от изследвания на някои румънски и сръбски учени. Така е представена една картина на това население в съпоставка с българското, без да са правени внушения за етническата характеристика на власите. От текста обаче се остава с впечатление, поне моето е такова, че сред власите във Видинско тече интензивен процес на българизация, за което може да се съди както от известното уеднаквяване на редица страни от погребалните практики при българите и власите, така и от етническото самоопределяне на това население по линия на официалната статистика.

От друга страна паралелното изследване и сравнителния анализ на погребалните и поменални обичаи при българите-християни и при власите ни дава една типична картина за формиране на локални общности на основата на културното взаимодействие между различни етнически групи.

Текстът убеждава, че нивото на интензивност на локалната идентичност и при двете изследвани общности е твърде високо и вероятно това е една от причините власите да се представят в официалната статистика като българи. В този ракурс бих добавил и известния в България факт, че и двете групи в ежедневието често се представят извън Видинско с общото понятие „мокри“, т.е. местните българи или поне голяма част от тях нямат против да бъдат назовавани с един типичен влашки идентификационен маркер. Това, разбира се, се отнася въобще до населението покрай българския бряг на р. Дунав чак до Русе.

Внимание заслужава и последната /Осма/ глава на дисертацията, посветена на промените в погребалната и поменална обредност след 1944 г. На базата на значителен етнографски и архивен материал С. Бизеранова е представила политиката на комунистическата власт да погребне „суеверията“ сред населението във Видинско и да наложи един атеистичен модел на ежедневието. Тази политика в най-голяма степен е засегнала тъкмо погребалната и следпогребална обредност поради спецификата на тези практики. От текста е видно, че усилията на властите са дали резултати. През 70-те и 80-те години на миналото столетие наистина се налагат т. нар. граждански погребения, макар и иновацията да не е характерна за някои от селищата на региона. Църквата е лишена от възможността да има монопол върху тази страна от живота на гражданите, в резултат на което обредният комплекс е значително опростен и стерилизиран, загубвайки изпъстрената със символи и знаци традиция. Опитът и в погребенията да се инкорпорира комунистическата идеология в крайна сметка не се осъществява, тъй като след 1989 г. хората спонтанно реабилитират практиките на своите предци. Тази глава много добре показва консервативността на погребалните и следпогребални обичаи и обреди, които в крайна сметка са част от идентичността на хората без оглед на религия и етническа принадлежност.

Много добро впечатление прави Приложението към дисертацията. В първите 25 страници от него са поместени лингвистични анализи на докторанта, които имат пояснителен характер към основния текст на труда и значително улесняват читателя за едно по-дълбоко вникване в същността на изследването. Същото може да се каже за приложените карти, снимки и рисунки. Те са ценно допълнение, подсилващо авторските тези от гледна точка на формирането на локалната културна общност и нейната вътрешна диференция по линията на парадигмата българи-християни – власи.

Това е и основният извод в заключението. С. Бизеранова не ни натрапва своя версия за етническата характеристика на власите, а акцентира върху погребалните и поменални обичаи като еманация на локалното и регионалното, като резултат от културното взаимодействие между две общности. Редица различия, разбира се, остават, но все пак общото е

водещото. То е изстрадано през вековете, припознато е за свое и от двете изследвани групи, и ги обединява като представители на един от българските региони – Северозападния. В този смисъл дисертацията на С. Бизеранова не е само изследване за погребалната и поменална обредност, но и за локалното и регионалното в България и на Балканите.

Към предложения текст могат да се направят и някои препоръки с оглед неговото подобряване и публикуване като отделна монография, което е препоръчително.

Най-напред бих препоръчал на автора в съдържанието да се отрази цялата разбивка на текста на параграфи и точки по начина, както те са представени в изложението. Така читателят още отначало ще има ясна представа за цялата структура на дисертацията, а не само за отделните глави, какъвто е вариантът на съдържанието понастоящем.

Емпиричната информация в изложението на много места е представена фрагментарно, без необходимата смислена връзка между отделните факти, които наистина са добре подредени и сами по себе си подсказват за идеите на автора. В този смисъл текстът се нуждае от редактиране, за да се подчертае подчиняването на фактите на авторовите тези и да се подсили научното осмисляне на богатата по същество нова информация.

Задължително трябва да се изхвърлят някои изречения, които са по същество неверни и нямат място в изложението. Така например на стр. 27 е написано, че „още от времето на Аристотел” се е наложил универсалният стремеж на човека „да определя принадлежност към определена група”. На стр. 165–166 пък се употребява терминът „аниматизъм”, а от текста не става ясно дали автора познава добре съдържанието на това понятие. Във всеки случай то е използвано чрез цитиране на друг автор, но употребата му не е на място. Такива неточности има и на някои други места.

Добре би било да се избегнат и някои повторения, още повече, че текстът е обемист и позволява една такава корекция.

Направените забележки не променят общото много добро впечатление за дисертационния труд на С. Бизеранова. Като имам предвид написаното до тук, препоръчам на членовете на уважаемото жури да гласуват за присъждането на образователната и научна степен „доктор” на С. Бизеранова.

София, 10.05.2012 г.

Рецензент:.....

/доц. д-р Веселин Тепавичаров/

